

Наталія Власенко,

кандидат біологічних наук, асистент
кафедри початкової освіти, природничих
і математичних дисциплін та методик їх
викладання Полтавського національного
педагогічного університету
ім. В.Г. Короленка

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСКУРСІЇ ДО ЛІСУ З МОЛОДШИМИ ШКОЛЯРАМИ

У складних сучасних умовах розвитку освіти перед початковою школою стоїть завдання не лише домогтися, щоб діти засвоїли природничі знання, а й могли вільно оперувати ними, застосовувати ці знання для вирішення навчальних та життєвих проблем, розширення та поглиблення свого пізнавального досвіду. Тому навчальні екскурсії в природу є обов'язковими та необхідними складовими навчально-виховного процесу. Значення екскурсій в природу для всебічного розвитку особистості молодшого школяра описуються у наукових працях Л. Медведєвої, Т. Сороки, І. Степанова тощо. Методику проведення екскурсій в природу з учнями початкових класів досліджують Т. Васютіна, О. Остапенко, І. Павлова та інші [1; 3].

Але науковцями частіше звертається увага на загальні педагогічні умови проведення екскурсій в природу, не виділяючи окремі природничі місцевості та об'єкти. У той же час ліс як досить складний рослинний біогеоценоз, для якого характерна ярусність, є цінним природничим об'єктом природничих екскурсій. Важливе значення екскурсій до лісу для розширення світогляду молодших школярів і вдосконалення методики проведення екскурсій до лісу у початковій школі зумовили вибір теми статті. *Мета статті* – охарактеризувати значення і методичні засади проведення екскурсій до лісу з молодшими школярами.

Навчальна екскурсія – це форма роботи, спрямована на вивчення учнями при керівній ролі вчителя певних явищ, процесів, предметів через безпосереднє їх сприймання і спостереження в конкретному природному середовищі. Екскурсії в природу забезпечують зв'язок теорії з практикою, дають змогу показати учням в натуральному вигляді географічні і біологічні об'єкти, які є на території певної місцевості і можуть бути використані для безпосереднього вивчення чи ознайомлення з ними [2; 5].

Результатами проведення екскурсії до лісу у початковій школі є:

- сформовані елементарні знання про природу лісів та взаємозв'язків у ній, взаємодію і взаємовплив людини і природи;

- розуміння погіршення стану навколишнього середовища внаслідок нераціональної господарської діяльності та особистої причетності до екологічних проблем;
- розвиток ціннісного ставлення до природи як джерела задоволення базових потреб особистості;
- формування навичок екологічної поведінки;
- створення якісного освітнього середовища для підвищення якості навчання.

Під час екскурсії до лісу учні активно сприймають натуральні природничі об'єкти в їхньому природному середовищі, в звичайних режимах функціонування. Це дозволяє сформувати в учнів уявлення про природу як про єдине ціле, у якому всі частини найтіснішим чином взаємопов'язані. Знайомство з природою в ході екскурсії до лісу викликає в школярів радість, вони відчують тривогу і виражають турботу про збереження і множення природних багатств лісів. Молодші школярі знайомляться з найважливішими видами, формами і органами деяких типових рослин лісу, їх розвитком, умовами життя, проводять спостереження за утворенням плодів, способами розповсюдження плодів і насіння, за сезонними ознаками розвитку рослинності лісу. Учні вчаться гербаризувати рослини, виготовляти колекції квітів, плодів і насіння різних рослин лісу.

Завдання вчителя в ході проведення екскурсій до лісу полягають в наступному: 1) правильно визначити місце екскурсії до лісу у змісті програмового матеріалу; 2) екскурсія не може бути простим повторенням пройденого матеріалу, вона повинна дати дітям нові знання та вміння, закріпити і розширити уявлення учнів про навколишній світ; 3) зібраний під час екскурсії навчальний матеріал повинен оброблятися і використовуватися на уроках; 4) підсумки екскурсій проводити на місці екскурсій, а не в класі, щоб мати можливість виправити недоліки в спостереженнях учнів [3; 4].

Етапи екскурсії до лісу включають підготовку вчителя до екскурсії, підготовку учнів до екскурсії, проведення екскурсії та підсумок екскурсії. В ході підготовки до екскурсії в ліс педагог продумує організаційні питання, знайомиться з місцем екскурсії, формулює запитання бесіди, підбирає навчальні завдання та дидактичні ігри з теми. Перед екскурсією вчитель знайомить учнів з її метою, планом, маршрутом. Також вчитель проводить в класі бесіду, демонструє відеофільм про ліс, ставить завдання школярам прочитати вірші та оповідання про ліс [4].

Велике значення для ефективності проведення екскурсії до лісу має вдалий вибір місця екскурсії. Це може бути мальовнича галявина, оточена з усіх сторін лісом. В ході екскурсії до лісу важливо вчити дітей бережливо ставитися до природи (не рвати без потреби квітів, не ламати гілок на деревах і кущах, не залишати своїх речей). Вчитель повинен пояснити учням, якої шкоди приносять рослинам зламані гілки, зірвана кора з

дерев. Після екскурсії до лісу проводиться підсумкова бесіда. Діти обмінюються враженнями, відгадують загадки, уточнюють запитання, які виникли під час екскурсії. Матеріали екскурсій можна оформити у вигляді альбомів з малюнками, фотографіями, записами. Для закріплення екскурсійних вражень школярі пишуть твори, грають у дидактичні ігри. Прикладом дидактичної гри може бути гра «Вгадай, з якого дерева цей листок».

Екскурсії до лісу мають особливості проведення в різні пори року. Так, екскурсія «Осінні явища в житті рослин» дозволяє поглибити знання учнів про явище листопаду, спостерігати всю красу осінньої пори, повторити матеріал про будову рослин та їх органів, з'ясувати питання щодо довголіття рослин. Серед краси осіннього лісу неповторно для кожної дитини звучать рядки віршів та прози про золоту осінь. Учні з готовністю розглядають золотисті і червоні листки клена, ясена, берези, тополі. Вчитель ставить проблемне питання: «Чому ж листки жовкнуть або червоніють і так легко опадають?» Важливо показати школярам, що тільки однорічні рослини відмирають, але й вони утворили плоди та насіння, завдяки яким вони проростуть навесні знову. А багаторічні трав'янисті рослини, дерева й кущі тільки готуються до нових зимових умов, і такою підготовкою є скидання листя. Практичним результатом екскурсії до осіннього лісу може бути виготовлення учнями гербарію «Осінній ліс», організація виставки картин «Мистецтво пензля про осінь», проведення виховного заходу «Осінь, друже, зустрічай».

Взимку можливе проведення екскурсії до лісу для ознайомлення з життям дерев, кущів і трави в зимовий час. До цієї екскурсії варто підготувати для кожного учня картки з силуетами крон дерев і кущів (без назв). Після прибуття на місце екскурсії діти описують зимовий ліс, розповідають вірші про зиму. Потім вони приступають до самостійної роботи. Кожен учень відшукує дерево чи кущ за силуетом крони і дає йому характеристику за пунктами з картки. Можна запропонувати учням провести спостереження за величиною і формою бруньок на одному дереві. Діти прийдуть до висновку, що величина і форма бруньок різні, що, незважаючи на мороз, під лусочками знаходяться зелені ніжні зачаткові листочки та бутони. Після короткої інструкції школярі зрізають маленькі гілки з дерев і кущів, які вони визначили. Тепер вони будуть вести в класі спостереження за тим, як розпускатимуться бруньки, пагони, а потім і листки на гілках різних рослин, поставлених у воду.

Другою частиною екскурсії до лісу взимку є визначення життя трав'янистих рослин під снігом. Для цього слід розділити учнів на групи. Учні самостійно розкопують сніг і знаходять вічнозелені трав'янисті рослини. Необхідно обов'язково звернути увагу дітей на бульби-цибулини чи кореневища деяких трав'янистих рослин, з'ясувати значення цих «підземних комор». Результатом зимової екскурсії до лісу буде не лише ознайомлення дітей із зимовими явищами в житті рослин

лісу, але й формування умінь спостерігати природу взимку, фіксувати свої спостереження [1; 2].

Готуючи екскурсію на тему «Весняні явища в житті рослин лісу», вчитель має враховувати, що учні вже знайомі з різноманітністю місцевих рослин, їх можливими видозмінами, мають уявлення про утворення різних видів плодів і насіння. Тому завданнями цієї екскурсії є не лише просте ознайомлення з рослинами лісу, а й повторення і закріплення на природному матеріалі набутих знань [3; 5].

Рослинний покрив весняного лісу завітчаний великою кількістю ранньоквітучих рослин, серед них – мати-й-мачуха, пролісок дволистий, підсніжник, гусяча лапка, медунка темна та багато інших. Необхідно зосередити увагу дітей на окремих видах дерев, кущів і трав'янистих рослин, щоб закріпити необхідні питання програмованого матеріалу. В результаті екскурсії учні також дізнаються про особливості розвитку багатьох ранньоквітучих рослин, зберуть гербарій, посадять екземпляри лісових рослин на пришкольній ділянці для дальшого спостереження за їх розвитком.

Таким чином, екскурсії до лісу сприяють активізації навчально-виховного процесу, створюють умови для організації самостійної роботи молодших школярів та ведення ними фенологічних спостережень. Вивчення природи лісу у всьому її розмаїтті виховує любов до природи та екологічну культуру особистості у молодших школярів. Проведення екскурсій до лісу потребує застосування активних методів навчання. Екскурсія до лісу має тісний логічний зв'язок з попередніми та наступними уроками з природознавства, поєднуючи елементи ілюстративної і дослідницької діяльності.

Список використаних джерел

1. Байбара Т. М. Методика навчання природознавства в початкових класах: навч. посіб. / Т. М. Байбара. – К. : Веселка, 1998. – 338с.
2. Васютіна Т. Методичні особливості проведення екскурсій з природознавства у початковій школі / Т. Васютіна // Початкова школа. – 2017. – № 6. – С. 23-26.
3. Коваль В. Підготовка вчителів початкової школи до проведення екскурсій / В. Коваль // Рідна школа. – 2015. – № 1-2. – С. 24-27.
4. Медведева Л. Роль шкільних екскурсій у формуванні відповідального ставлення до природи / Л. Медведева // Початкова школа. – 2012. – № 30. – С. 13-16.
5. Сорока Т. Роль екскурсій на природу у вихованні учнів / Т. Сорока // Початкова освіта. – 2014. – № 34. – С. 5-6.